

نقش ظرفیت‌های پهنه‌های گردشگری حوزه نفوذ کلان‌شهر مشهد در توسعه پایدار شهری، نمونه موردی: دهستان ابرده

فرحناز اکبرقلی^۱، * مهدی وفائی^۲

۱. استادیار دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

۲. کارشناس ارشد جغرافیا، برنامه ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۶/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۹/۰۷

The Role of Tourism Potential Areas of Mashhad Metropolitan Sphere of Influence in Sustainable Urban Development, Case Study: Abardeh Village

Farahnaz Akbaroghli¹, * Mehdi Vafaei²

1. Assistant Professor, Faculty of Social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran.

2. Master of Geography, Rural Planning, Payame Noor University, Tehran, Iran.

Received: 28/11/2017

Accepted: 03/09/2018

Abstract

Reports of the World Tourism Organization indicate that tourism has become one of the largest industries in the world. What is important in tourism is its role not only in economic issues such as employment and profitability, but also in urban sustainable development. Moreover, tourism plays an important role in answering on one of the most important needs of human, which is the need to security, mental peace, recreation and entertainment that can be meet by going to the natural environment and spending some times there. In this context, the present research is aimed to identify zones with high potential for tourism in Abardeh rural district of Mashhad city, a region which has high tourism potential. The research method was descriptive-analytical with the practical aim which was performed by using documentary and survey data. Also, Analytical Hierarchy Process (AHP) was used to analyze data. Therefore, factors affecting zoning were gathered by using the Delphi method, and the variables were weighted based on the AHP method using Expert Choice software. At the end of this research, layers were integrated based on the weight of each criterion in GIS software by using overlay functions, and the value of each zone was obtained based on the all effective factors, and also their weight, and all zones were then divided into three groups namely areas with high, medium and low potentials. The results showed that just 15% of the existing lands in Abardeh rural district have high tourism potential. So, for promotion tourism in this region, it is necessary to suggest tourist attraction land uses based on the potential of each zone.

Keywords

Tourism, Analytical Hierarchy Process (AHP), Zoning, Mashhad Metropolitan, Abardeh rural district.

چکیده

گزارش‌های سازمان جهانی گردشگری بیانگر این مطلب می‌باشد که امروزه گردشگری به یکی از بزرگ‌ترین صنایع دنیا تبدیل شده است. آنچه که در بحث گردشگری حائز اهمیت است تنها مسائل اقتصادی از قبیل اشتغال‌زایی، ارزآوری و ... نمی‌باشد؛ بلکه نقش آن در توسعه پایدار شهری و در کنار آن پاسخگویی به یکی از مهم‌ترین نیازهای انسانی یعنی نیاز به امنیت، آرامش روحی و روانی و تفریح و سرگرمی است که انسان با رفتن به محیط‌های طبیعی و سپری کردن مدتی در آنجا، سبب ارضای این نیاز ذاتی او می‌گردد. در این راستا، پژوهش حاضر، به دنبال شناسایی پهنه‌های دارای قابلیت گردشگری در یکی از مناطق مستعد گردشگری در حوزه نفوذ کلان‌شهر مشهد، یعنی دهستان ابرده می‌باشد. روش تحقیق این پژوهش، توصیفی-تحلیلی با هدف کاربردی است که از طریق مطالعات اسنادی و میدانی و همچنین استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) انجام می‌گیرد. بدین منظور، ابتداء عوامل مؤثر در پهنه‌بندی به روش دلفی شناسایی شده و سپس با روش تحلیل سلسله مراتبی و با استفاده از نرم افزار expert choice به متغیرها وزن داده می‌شود. در ادامه لایه‌های مختلف در نرم افزار GIS به وسیله توابع overlay تلفیق شده و امتیاز هر پهنه با توجه به کل عوامل مؤثر و وزن آن‌ها، به دست آمده و سپس کل پهنه‌ها به سه دسته پهنه‌های با ظرفیت بالا، متوسط و کم برای گردشگری، طبقه‌بندی شده است. نتایج مطالعه نشان می‌دهد که تنها ۱۵ درصد اراضی موجود در دهستان ابرده دارای ظرفیت بالای گردشگری می‌باشد که بر این اساس، در جهت رونق هر چه بیشتر گردشگری در این منطقه لازم است با توجه به ظرفیت بالقوه موجود در هر پهنه، کاربری جاذب گردشگر برای آن‌ها پیشنهاد گردد.

واژگان کلیدی

گردشگری، تحلیل سلسله مراتبی، پهنه‌بندی، کلان‌شهر مشهد، دهستان ابرده.

*Corresponding Author: Mehdi Vafaei

E-mail: mahdi_3994@yahoo.com

* نویسنده مسئول: مهدی وفائی

مقدمه

نفس و قدر و منزلت و نیاز خودیابی و تحقق خویشتن(سرمد، ۱۳۷۸: ۴۸ - ۴۶). نکته حائز اهمیت در این سلسله مراتب، آن است که نیازهای مراتب پائین از نیازها یا مراتب بالاتر خود گسترده‌تر و فوری‌تر می‌باشند. بنابراین، لازم است به این امر توجه شود که رفع نیازهای مراتب پایین‌تر تا حدود زیادی به تحقق نیاز مراتب بالاتر کمک می‌کند(ازکمپ، ۱۳۷۰: ۲۶۰). بنابراین، یکی از مهم‌ترین نیازهای انسانی که بعد از نیازهای جسمانی او (از قبیل غذا، آب و هوا و ...) مطرح می‌باشد، نیاز به امنیت و ایمنی است که این نیاز مبتنی بر علاقه برای زندگی در محیط آرام، با ثبات و به دور از خطرات محیطی و طبیعی می‌باشد.

با توجه به تأثیر زندگی صنعتی و دوری از طبیعت، بسیاری از روانشناسان و پژوهشگران به این نتیجه دست یافتند که یکی از راه‌های به‌دست‌آوردن آرامش، برقراری ارتباط با طبیعت است و حفظ ارتباط با طبیعت، به کاهش بیماری، تقویت جسم و روان و شادی و طول عمر کمک می‌کند(راه نجات، ۳۷: ۱۳۹۰). ولیکن، با توجه به گسترش روزافزون شهرها و وابستگی آن‌ها به صنعت و تجارت، سکونتگاه‌های شهری در حال حاضر، صرفاً به مکان‌هایی تبدیل شدند که در آن‌ها مبادلات اقتصادی در کانون توجه قرار گرفته است. بنابراین، در این مناطق رسیدن به رشد اقتصادی بالا، تنها هدفی است که اکثر مسئولین و برنامه‌ریزان شهری، به دنبال آن هستند.

نگاه صرفاً اقتصادی به شهر و عدم توجه به تمام ابعاد انسانی افراد، که آن‌ها علاوه بر برآوردن نیازهای اولیه و جسمانی نیازهای دیگری از قبیل نیاز به آرامش، تفریح و فراغت داشته باشند و ارضای آن پلی بر رسیدن به سایر نیازهای انسانی است. اگر چه در ظاهر پاسخ‌گویی به این نیاز انسان در نگاه برخی از مسئولین اقتصادی به‌نظر نمی‌رسد ولیکن اگر با دید عمیق‌تر و وسیع‌تر به آن نگرسته شود، پاسخ‌گویی به این نیاز علاوه بر برآورده کردن یکی از مهم‌ترین نیازهای انسانی به منافع متعددی (ازجمله منافع اقتصادی) منجر خواهد شد.

با توجه به فقدان و یا عدم کیفیت مطلوب مکان‌هایی که برای ارضای این نیاز انسانی در شهرها در نظر گرفته شده است، افراد در فرصت‌هایی که به‌دست می‌آورند، تصمیم می‌گیرند به محیط‌های طبیعی خارج از شهر (جاهایی که با محیط طبیعی ارتباط نزدیکی را می‌توانند برقرار سازند) پناه می‌برند. همان‌طور که ذکر گردید، رفتن به محیط‌های طبیعی، علاوه بر این که نیاز تفریح و سرگرمی آن‌ها را فراهم می‌کند، باعث ایجاد

سرمایه‌داری در عصر امروزی، صنعت گردشگری و گذران اوقات فراغت را به‌صورت مهم‌ترین صنعت در این عصر در آورده است(شکویی، ۱۳۸۸: ۲۹۸). به‌طوری که گردشگری و اقتصاد گردشگری، درحال تبدیل‌شدن به یکی از ارکان اصلی اقتصاد تجاری جهان می‌باشد(Sharpley, 2002: 223). همچنین، به یکی از پردرآمدترین صنایع دنیا تبدیل شده است. براساس آمارهای موجود، صنعت گردشگری امروزه به‌عنوان دومین منبع درآمد بیش از ۴۹ کشور درحال توسعه به‌حساب می‌آید و راهبردی برای افزایش درآمد و فقرزدایی این کشورها می‌باشد.

براساس آمار سازمان گردشگری جهانی^۱، در سال ۲۰۱۰ بیش از ۴۳ درصد از اشتغال جهان مربوط به بخش گردشگری بوده است. همچنین، براساس آمار سازمان جهانی جهانگردی در سال ۲۰۱۰، تعداد گردشگرانی که در سطح کشورهای جهان جابه‌جا شده‌اند به ۹۴۰ میلیون نفر رسیده و گردش مالی آن‌ها (منابع ارزی)، ۹۱۹ میلیارد دلار بوده است(UNWTO, 2011). در مجموع نیز به‌نظر می‌رسد افزایش جریان گردشگری در کشورهای فقیر به‌عنوان عاملی جهت توسعه آن‌ها محسوب می‌شود(Brown and Hall, 2008).

گردشگری می‌تواند سبب تقویت اقتصاد محلی و در نتیجه کاهش فقر گردد(De Cater, 1987; Ashley et al., 2010; Kadt, 1979; Mitchell and Ashley, 2010). لذا، رقابت فشرده‌ای در میان بسیاری از کشورهای جهان برای جذب گردشگر به چشم می‌خورد. صنعت گردشگری به‌عنوان صنعتی پویا و با ویژگی‌های منحصر به فرد، بخش مهمی از فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی کشورهای توسعه یافته و درحال توسعه، مساوات درون نسلی و فرا نسلی در استفاده از امکانات، داده‌ها و منابع را با رویکرد توسعه پایدار گردشگری مورد توجه قرار داده است(تولایی، ۱۳۸۶: ۱۴۲). رویکرد توسعه پایدار گردشگری، یک جابه‌جایی از رویکردهای سنتی اقتصاد نئوکلاسیک در زمینه توسعه گردشگری، به یک رویکرد کلی نگرتر (سیستمی) می‌باشد و در آن نه تنها نیازهای بازار مورد توجه است، بلکه نیازهای جامعه و محیط زیست طبیعی نیز در کانون توجه قرار می‌گیرد(Hawkes & Williams, 1993: 7).

نیازهای یک جامعه متشکل از نیازهای افرادی می‌باشد که در آن جامعه زندگی می‌کنند که با توجه به‌نظر آبراهام مازلو^۲ این نیازها را می‌توان به ۵ دسته اصلی تقسیم نمود که عبارت هستند از نیازهای اولیه یا جسمانی یا فیزیولوژیک، نیازهای ایمنی و امنیت، نیازهای محبتی و تعلق اجتماعی و دوستی، نیازهای عزت

به ویژه گردشگری طبیعی در جهان کنونی، صنعتی پاک و سومین پدیده اقتصادی پویا، پررونق و رو به توسعه است که پس از صنایع نفت و خودروسازی گوی سبقت را از دیگر صنایع جهانی ربوده است. همچنین، براساس برآورد سازمان جهانی گردشگری، ارزش حاصل از گردشگری و مسافرت در دهه آتی با سرعتی افزون از تجارت جهانی به سطحی بالاتر از ارقام صادراتی در دیگر بخش‌های اقتصادی خواهد رسید (ابراهیم زاده و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۴).

طبق آمار شورای جهانی مسافرت و گردشگری در سال ۲۰۱۱، مقدار ۹/۰۱ درصد از کل تولید ناخالص داخلی (GDP^۵)، ۸/۸ درصد اشتغال، ۴/۵ درصد سرمایه‌گذاری و ۵/۸ درصد کل صادرات جهان از آن صنعت گردشگری می‌باشد. بخش صنعت گردشگری نیز به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بیش از ۲۵۰ میلیون فرصت شغلی تمام وقت، نیمه وقت و فصلی را به وجود آورده است (WTTC, 2011). به‌طور کلی، در حال حاضر گردشگری یکی از امید بخش‌ترین فعالیت‌هایی است که از آن به‌عنوان گذرگاه توسعه یاد می‌کنند (سلطانی، ۱۳۸۸: ۲۰۳). بدین معنی که گردشگری روی جنبه‌های مختلف توسعه تأثیر قابل توجهی دارد و اگر به گونه‌ای صحیح به‌کار رفته شود سبب توسعه پایدار منطقه نیز می‌گردد.

ریشه‌های عمیق نظریه توسعه پایدار را می‌توان در اوایل قرن بیستم در نظر گرفت. با وجود این مطرح شدن آن در سال‌های اخیر به خصوص بعد از گزارش "آینده مشترک ما" از سوی "کمیسیون جهانی محیط و توسعه"^۶ نشان از وخامت اوضاع محیط زیست جهان دارد. در چنین وضعیتی هرگونه فکر و ایده در این خصوص که ما می‌توانیم از نتایج توسعه استفاده کنیم و در عین حال محیط را نیز حفظ نماییم به‌طور طبیعی باعث برانگیختن انگیزه‌ها پیرامون پردازش توسعه پایدار می‌شود (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۹۲: ۱۰۳).

محققان معتقد هستند که میان رونق گردشگری و معیارهای عینی و ذهنی اثرات اقتصادی، اجتماعی و محیطی بر جامعه میزبان، رابطه مستقیم وجود دارد (عناستانی و خوش‌چهره، ۱۳۹۴: ۱۱۰). امروزه در بسیاری از کشورها گردشگری نیروی اصلی پیشبرد و رشد اقتصادی کشور محسوب می‌شود. گردشگری با فراهم آوردن فرصتی راهبردی به اقتصاد محلی تنوع بخشیده، موجب اشتغال‌زایی شده، ایجاد درآمد می‌کند. همچنین، گردشگری باعث افزایش ارزش منابع وارد شونده به محیط محلی می‌گردد از این‌رو، توسعه گردشگری اولین گزینه در امر توسعه هر منطقه

احساس امنیت، آرامش، شادابی و نشاط آن‌ها نیز می‌شود. بدین ترتیب، محیط‌هایی که دارای ویژگی خاص برای جذب افراد هستند، اهمیت می‌یابد. از سوی دیگر، گردشگری طبیعی یا اکوتوریسم، توجه و شناسایی مکان‌هایی که دارای این قابلیت می‌باشند نیز حائز اهمیت می‌گردد.

با توجه به اهمیت گردشگری، این پژوهش سعی در شناسایی و تعیین بهترین پهنه‌ها برای ایجاد این مهم در حوزه نفوذ کلان‌شهر مشهد و دهستان ابرده (که از ظرفیت‌های بالایی جهت گردشگری در این حوزه برخوردار می‌باشد) نموده است تا علاوه بر برآورده شدن نیازهای روانی و آرامش انسانی ساکنین و خیل عظیم زوار امام رضا (ع)، کمک مؤثری در جهت ارتقاء شرایط اقتصادی ساکنین آن مناطق نماید و سبب توسعه هر چه بیشتر آن گردد. لذا، این پژوهش، یافتن پاسخ علمی و درخور به سوالات زیر را در دستور کار خود قرار داده است:

- عوامل و معیارهایی که در شناسایی پهنه‌های دارای ظرفیت گردشگری مؤثر و مفید کدامند؟
- پهنه‌های مجاز و دارای ظرفیت گردشگری در دهستان ابرده، چه نسبتی از سطح دهستان را پوشش می‌دهند و در چه موقعیت‌هایی قرار دارند؟

مبانی نظری

برای گردشگری تعاریف متعددی ذکر گردیده است که مهم‌ترین آن عبارت است از مجموعه کارهایی که یک فرد در سفر و در مکانی غیر از محیط عادی خود انجام می‌دهد. این سفر بیش از یکسال طول نمی‌کشد و هدف آن سرگرمی، تفریح، استراحت، ورزش و فعالیت‌هایی از این قبیل می‌باشد (WTO, 1999).^۳ اسمید^۳ گردشگری را شامل فعالیت‌هایی در نظر گرفته است که گردشگر در طول مدتی با توجه به دلایل شخصی یا شغلی خود، انجام می‌دهد و همچنین، معمولاً در محلی دور از مکانی می‌باشد که زندگی و کار می‌کند (Smid, 2002: 23). براساس تعریفی که سازمان جهانی گردشگری^۴ برای گردشگری ارائه نموده است، گردشگری به کلیه فعالیت‌هایی اطلاق می‌شود که یک فرد به مکان‌هایی خارج از محیط عادی خود به منظور گذراندن ایام فراغت، انجام کار و سایر هدف‌ها برای مدت کمتر از یک سال می‌رود (زاهدی، ۱۳۸۵: ۴).

در اهمیت گردشگری می‌توان چنین تصریح نمود که امروزه گردشگری به‌عنوان یک ابزار اقتصادی (خارجی) تأثیر بسزایی در تقویت بنیان‌های اقتصادی جوامع دارد (کاظمی، ۱۳۸۷: ۸۱). گردشگری

5. Gross domestic product

6. WCED: World Commission on Environment and Development

3. Smid

4. WTO: World Tourism Organization

۳. نقش گردشگری در توسعه زیست‌محیطی: طرح‌های توسعه گردشگری می‌تواند سبب توسعه زیست‌محیطی منطقه گردد. یعنی در صورت برنامه‌ریزی و اجرای دقیق و صحیح آن‌ها سبب کمک به حفظ نواحی طبیعی مهم و حیات‌وحش، کمک به اصلاح کیفیت محیطی نواحی (زیرا جهانگردان علاقه‌مند به بازدید از مکان‌های جذاب، تمیز و بدون آلودگی هستند)، توسعه و بهبود تشکیلات زیربنایی، جاده‌سازی، لوله‌کشی آب، تدارک سیستم فاضلاب و ... که موجب بهبود شرایط محیطی و کاهش انواع آلودگی‌ها می‌شود (تقوایی و زنگنه، ۱۳۹۱).

اهمیت و نقش مسافرت و گردشگری به اندازه‌ای است که قرآن کریم در آیات بسیاری بر سیر و سفر تأکید داشته است و به انسان توصیه می‌کند که به مسافرت بپردازد. همچنین، آیه‌های مطرح شده در قرآن می‌فرماید "قل سیروا فی الارض ... (قرآن، انعام: ۱۱، نمل: ۶۹، عنکبوت: ۲۰ و روم: ۴۹) که با اندک تأمل بر آیات راهگشای قرآن، به روشنی در می‌یابیم که با سفر کردن می‌توان به مطالعه آفاق و انفس و کسب علم و تجربه، خدانشناسی از طریق مردم‌شناسی و شناخت عظمت خلقت، اعتقاد به معاد، مطالعه سنت‌های غلط و ضد ارزش‌های اسلامی و اخلاقی پرداخت. همچنین، عبرت آموزی از سرگذشت پیشینیان نیز یکی دیگر از مواردی است که با توجه به نقش گردشگری در قرآن کریم می‌توان به آن پی برد.

نقش گردشگری نیز در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی باعث شده تا بسیاری از مدیران و برنامه‌ریزان محلی، منطقه‌ای و ملی در اقصی نقاط دنیا برای گسترش آن برنامه‌ریزی و تلاش نمایند (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۵: ۱۸۸). البته نکته حائز اهمیت دیگری که با توجه به شرایط امروزی زندگی در کلان‌شهرها در مبحث گردشگری مطرح است این است که هوای آلوده شهرهای جامعه صنعتی به ویژه در فصل تابستان جمعیت شهر را به فرار و گریز و می‌دارد. لذا، انسان بیش از گذشته احساس می‌کند که به استراحت و گردش نیازمند است تا آثار ناشی از فشارهای روحی و روانی را حتی المقدور خنثی کند؛ زیرا از این منظر، گردشگری و سیاحت یک تجربه درون‌گرایانه است. بشر می‌خواهد لحظاتی را بدست آورد که جان و روح خسته، مکدر، تاریک و متلاشی شده اش به آزادی، فراخی، لذت و زیبایی ماورایی برسد. همچنین، از این طریق می‌خواهد از راه معنویت زندگی خود را تأمین و فروریختگی‌اش را جبران کند (حسینی کوهستانی و زارعی سمنگان، ۱۳۹۱). قابل ذکر است که یکی از راه‌های حصول آن برقراری ارتباط با طبیعت یعنی طبیعت‌گردی و گردشگری می‌باشد. طبیعت‌گردی یا اکوتوریسم، گردشگری

می‌باشد. با توجه به اهمیت گردشگری در مبحث توسعه و توسعه پایدار مهم‌ترین جنبه‌های آن در توسعه به شرح زیر می‌باشد:

۱. نقش گردشگری در توسعه اقتصادی: گردشگری در تقویت بنیه اقتصادی، کاهش بی‌تعدالی‌های منطقه‌ای و ارتقاء شاخص توسعه در مناطق غیر برخوردار، توسعه اقتصادی در سطوح محلی، ملی و منطقه‌ای، ایجاد تنوع و دگرگونی در ساختار اقتصادی مناطق در سطوح منطقه‌ای و به ویژه سطح محلی و ثبات اقتصادی در سطح کلان نقش مؤثری ایفاء می‌کند (تولایی، ۱۳۸۶: ۶۱). از سوی دیگر، گردشگری پایدار نیز می‌تواند سبب ایجاد اقتصاد محلی و افزایش ظرفیت توسعه محلی گردد (Hall & Coles: 2008). مهم‌ترین و شناخته شده‌ترین آن‌ها خرید مستقیم از تجار محلی، استخدام و آموزش افراد غیر متخصص و نیمه ماهر جامعه محلی، ورود به طرح‌های مشارکتی محیط زیست برای ایجاد یک مکان بهتر جهت زندگی اشاره نمود (Ashley et al., 2006). آن‌گونه که تجربه کشورهای توسعه یافته نشان می‌دهد گردشگری اساساً یک تلاش و فعالیت اقتصادی است حال آنکه در کشورهای در حال توسعه این روند درباره استفاده از فرصت‌های گردشگری به‌عنوان راهی برای پیشرفت محسوب می‌شود. همچنین، می‌توان گفت که استفاده از فرصت‌های گردشگری باعث اشتغال می‌شود. زیرا در حوزه‌های کوچک و فقیر، ممکن است، فرصت‌های گردشگری نیز تنها کاربرد سودمند باشد. به این علت که در این حوزه‌ها اثربخشی سایر گزینه‌ها برای بهبود و ترقی اقتصادی حاشیه‌ای آن بسیار کم و ناچیز است (Abbyliu & Geoffreywil, 2006: 159-170).

۲. نقش گردشگری در توسعه اجتماعی و فرهنگی: گردشگری از نظر ماهوی قبل از آن که به‌عنوان یک پدیده اقتصادی مطرح باشد، یک امر فرهنگی است، به گونه‌ای که در پیرامون آن آثار فرهنگی بسیاری شکل می‌گیرد. گردشگری انسان را با فضاهای جغرافیایی، انسان‌ها و فرهنگ‌های دیگر آشنا می‌سازد. این آشنایی مقدمه‌ای برای شناخت بیشتر انسان از خویش است. این موضوع در حالی است که فرهنگ خود به‌عنوان جاذبه اصلی گردشگری به‌عنوان جاذبه اصلی گردشگری محسوب می‌شود. توسعه گردشگری به‌عنوان یک پدیده فرهنگی موجب می‌شود تا فرصت کافی برای تبادل فرهنگی بین گردشگر و جامعه میزبان به وجود آید. بر این مبنا آنان می‌توانند یکدیگر را بهتر درک کنند و به فرهنگ یکدیگر بیشتر احترام بگذارند. فرهنگ به‌عنوان نظام نمادهایی نیز تلقی می‌شود که یک جامعه می‌آفریند و به کار می‌برد تا خود را سامان دهد و به واسطه آن کنش متقابل را تسهیل نماید تا رفتارها را قاعده‌مند سازد (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۹۲: ۸۸-۹۰).

که برای کاهش عدم تعادل در ابعاد مختلف در سطوح ملی و منطقه‌ای، وضع موجود را به سمت مطلوب هدایت می‌کند(سلطانی، ۱۳۹۲: ۶۴).

برنامه‌ریزی آمایش و بوم‌شناختی منطقه، برنامه‌ای است برای تحقق توسعه پایدار فضایی که اهداف، سیاست‌ها، راهبردها و برنامه‌های اجرایی منطقه را در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی و کالبدی با توجه به توان اکولوژیکی منطقه را در بر می‌گیرد(رهنما و آقاجانی، ۱۳۹۰: ۱۹). توان اکولوژیکی یک مکان با توجه به این که برای چه نیازی در نظر گرفته می‌شود متفاوت خواهد بود. لذا، برای آن که بتوان نیازمندی‌های دنیای کنونی را بر آورده ساخت بایستی محیط مورد نظر مورد آمایش و ارزیابی قرار گیرد و این ارزیابی و سنجش باید درست و کمی‌باشد(مخدوم، ۱۳۸۵: ۳۰).

بنابراین، بسته به نوع نیاز و کارکرد مورد نظر باید شاخص‌ها با معیارهایی تلفیق شود تا توان مکان با توجه به آن مورد بررسی قرار گیرد. این شاخص‌ها و معیارها نسبت به نوع کاربرد متفاوت هستند اما همه آن‌ها در جهت انتخاب مکان مناسب هم‌سو می‌شوند. استفاده از این شاخص‌ها نیز نیاز به داشتن اطلاعات جامع از مکان دارد و دستیابی به اطلاعات نیازمند تحقیقات گسترده و جامع می‌باشد. از طرفی دیگر، تنها پس از ترکیب، تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده و ارزیابی آن‌ها امکان تصمیم‌گیری مکانی(مکان‌یابی) وجود دارد. به‌طور کلی می‌توان گفت که انتخاب مکان مناسب جهت انجام یک فعالیت مشخص با توجه به تأثیر مجموعه‌ای از ضوابط و شرایط به نام فاکتورهای مکان‌یابی تعیین خواهند شد. این ضوابط و شرایط با توجه به ویژگی‌های محدوده مورد مطالعه و براساس نظرات متخصصین انتخاب و هر یک براساس اهمیت و ارزش آن‌ها وزن داده و کمی می‌شوند(مهدی پور، ۱۳۸۴: ۴۵). پژوهش حاضر نیز براساس روند مطرح شده، صورت گرفته است.

لازم به ذکر است که توسعه پایدار گردشگری در کلان‌شهر مشهد با تأکید بر رویکرد فرهنگی و دینی می‌باشد که این خود به‌عنوان یکی از شیوه‌های تبادل فرهنگی دارای آثار و ابعاد متفاوتی است. این مسأله نیز بیانگر تقدم امر فرهنگی بر امر اقتصادی در مبحث گردشگری است. چنین تقدسی با عواملی همراه است که شامل غنای کامل انسان‌ها، سهیم شدن دائمی در آموزش و بهره‌برداری، برابری سرنوشت همه ملت‌ها، آزادی انسان به منظور احترام به هویت و شأن وی و تصدیق و تأیید اصالت فرهنگی و احترام به میراث اخلاقی ملت‌ها می‌شود(پور احمد، ۱۳۷۸: ۱۶).

در واقع کارکردها و رویکردهایی که مطرح شد، پیوندی است

مبتنی بر استفاده از منابع طبیعی مانند: جنگل، دریا، کوهها و کویرها و دریاچه‌ها می‌باشد. در این نوع گردشگری غالباً هدف اصلی بوم‌شناسی محیط‌های طبیعی است که در حال حاضر توجه زیادی را به خود جلب کرده است و رشد فزاینده‌ای دارد.

از سوی دیگر، با توجه به مباحث جدیدی نظیر توسعه پایدار در جوامع مختلف، گردشگری اهمیت فوق‌العاده‌ای به‌دست آورده است. در این راستا، حومه و بیلاکات اطراف کلان‌شهرها همواره به‌عنوان یک قطب گردشگری مورد توجه بوده است و اهمیت این نوع کاربری معمولاً در مناطق پرجمعیت به منظور توقف و استراحت کوتاه مدت شکل می‌گیرد(اریسیان، ۱۳۸۲: ۱۱۲). پیش از عمومیت یافتن اتومبیل، فضاهای ویژه گذران اوقات فراغت جنبه ناحیه‌ای و حتی محلی داشته است و توسعه موتوروی شدن وسایط نقلیه به گسترش افق این قلمرو، در تعطیلات پایان هفته به ویژه در اطراف شهرهای بزرگ انجامیده است.

با این حال، سیاحت در مجاورت بلافصل شهرها (مخصوصاً مناطق و شهرهای بیلاقی موجود در حوزه نفوذ کلان‌شهرها) از معتبرترین نوع عزیمت پایان هفته به شمار می‌آید(شاریه، ۱۳۷۳: ۲۳۲) و این مناطق در اکثر نقاط جهان همیشه به‌عنوان یکی از مکان‌های گذران اوقات فراغت مورد توجه بوده است. قابل ذکر است که اگر این شهرها در مجاور شهرهای بزرگ و صنعتی واقع شده باشند این توجه بیشتر صورت می‌گیرد. این مناطق نیز با داشتن رشته‌کوه‌ها و قله مرتفع، دره‌های ژرف، رودخانه‌ها، چشمه سارها و پوشش گیاهی منحصر به فرد در کنار آب و هوای معتدل و ... از منظر توریسم داخلی و خارجی دارای اهمیت فراوان می‌باشد(رضوانی، ۱۳۷۴: ۸۰). لذا، انتخاب بهترین مکان برای گردشگری در اطراف شهرها و کلان شهرها دارای اهمیت فراوانی می‌باشد.

انتخاب مکان مناسب برای یک فعالیت در سطح شهر و یا مجاور آن یکی از تصمیم‌های پایداری برای انجام یک طرح گسترده است که نیازمند تحقیق در مکان از دیدگاه‌های مختلف می‌باشد. هم‌چنین، از آنجا که مکان‌یابی نیاز به اطلاعات و اهمیت زیادی دارد، حجم بزرگی از اطلاعات جزئی برای معرفی مکان‌های مختلف باید جمع‌آوری، ترکیب و تجزیه و تحلیل شوند تا ارزیابی صحیحی از عواملی که ممکن است در انتخاب تأثیر داشته باشند. بنابراین، درمقیاس شهر، مکان‌یابی فعالیتی است که قابلیت‌ها و توانایی‌های یک منطقه را از لحاظ وجود زمین مناسب و کافی و ارتباط آن با سایر کاربری‌های شهر برای انتخاب مکانی مناسب با کاربری خاص مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد. این مباحث در مطالعات آمایش منطقه مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این راستا، مطالعات آمایش و بوم‌شناختی، برنامه‌ریزی فضایی است

بین الگوی گردشگری خانه‌های دوم و الگوی گردشگری روزانه در نواحی روستایی شهرستان شمیرانات پرداختند (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۰، ۶۲-۳۵).

تقوایی و صفرآبادی (۱۳۹۰)، در مقاله‌ای با عنوان "مدیریت گردشگری شهری با تأکید بر برنامه‌ریزی فضاهای شهری جاذب گردشگر، مطالعه موردی: شهر کرمانشاه"، به بررسی توان‌های تاریخی، فرهنگی، طبیعی و ظرفیت‌های بالقوه شهر کرمانشاه برای جذب گردشگر و به تبع آن بهره‌مندی از مزایای آن در این شهر پرداختند. نتایج پژوهش آن‌ها حاکی از آن است که در صورت اعمال مدیریتی پویا، آثار مثبت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به همراه خواهد داشت (تقوایی و صفرآبادی، ۱۳۹۰، ۲۱۰-۱۸۵).

روش انجام پژوهش

این تحقیق از نظر روش‌شناسی توصیفی-تحلیلی، با هدف کاربردی است. داده‌های مورد نیاز به دو شیوه اسنادی و میدانی جمع‌آوری شده است. در ابتداء برای به دست آوردن مبانی نظری، اطلاعات و آمار و شناسایی ابتدایی عوامل مؤثر در پهنه‌بندی از روش کتابخانه‌های و سپس برای بروز کردن اطلاعات و تهیه نقشه‌ها و همچنین، چگونگی اولویت‌بندی گزینه‌ها از روش میدانی استفاده شده است. به منظور بدست آوردن معیارها و زیر معیارهای نهایی و امتیاز آن‌ها نیز از روش دلفی استفاده شده است. سپس، برای تجزیه و تحلیل اطلاعات در این پژوهش ابتداء معیارهای مؤثر در پهنه‌بندی گردشگری که توسط کارشناسان مشخص شده بود با توجه به روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP)^۷ و با استفاده از نرم افزار expert choice اولویت‌بندی و وزن‌دهی گردید. در پایان، پهنه‌های موجود در دهستان ابرده با توجه به این عوامل و وزن آن‌ها مورد تحلیل قرار گرفته شده است. سپس، برای تلفیق، تحلیل و ترسیم معیارها در این پژوهش از نرم افزار GIS و توابع Overlay استفاده شده است.

محدوده مورد مطالعه

کلان‌شهر مشهد به دلیل مرکزیت مذهبی، موقعیت جغرافیایی، پیشینه تاریخی و فرهنگی که دارا می‌باشد، یکی از نقاط کم نظیر کشور از نظر برخورداری از امکانات توسعه زیارت و گردشگری در مقیاس ملی و فراملی است. بر این اساس، کلان‌شهر مشهد دارای توان‌ها و جاذبه‌های متنوع و متعدد مذهبی و زیارتی، طبیعی، تاریخی، اجتماعی و فرهنگی می‌باشد. همچنین، این پتانسیل‌های گردشگری این کلان‌شهر می‌تواند نقش بسیار مؤثری در راستای توسعه حال و آینده خود مشهد و اطراف آن ایفاء نمایند.

بین تبادل فرهنگی و گردشگری دینی که سبب تقویت مفاهیم ارتباطات میان فرهنگی در فضای کنش اجتماعی کلان‌شهر مذهبی مشهد می‌شود. بر این اساس هر فرهنگی دوام و بقای خود را در برخورد با سایر فرهنگ‌ها می‌یابد. توسعه گردشگری در کلان‌شهر مشهد نیز می‌تواند در فرآیند برنامه‌ریزی منطقه‌ای به‌عنوان ابزاری برای ترویج اشتغال محلی و بهبود کیفیت عمومی زندگی و ارتقاء سطح رفاه مردم منطقه و کیفیت زندگی محسوب گردد (Fleisher, 2000: 100). همچنین این امر می‌تواند به نحو مطلوب از طریق توجه به گردشگری عملی گردد. برنامه‌ریزی منطقه‌ای با راهبرد توسعه گردشگری کوششی برای رسیدن به بهترین الگوی فضایی در جهت توسعه منطقه‌ای می‌باشد که دستیابی به اهدافی را با توجه به یک سیستم کلی از توسعه ملی مد نظر دارد (Jansen, 2002: 520).

پیشینه پژوهش

در باب موضوع گردشگری، کتاب‌های زیادی نگاشته شده است و آقایان رضوانی، سقایی، پاپلی یزدی، قادری و زهدی و... تلاش‌های ستودنی در نگارش کتاب‌های متعددی در این رابطه کردند، همچنین، در این مورد مقالات متعددی نگاشته شده است که به‌عنوان نمونه می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: ضرابی و همکاران (۱۳۹۰)، در مقاله‌ای با عنوان "برنامه‌ریزی توسعه گردشگری با استفاده از مدل SWOT (مطالعه موردی: شهرستان نورآباد ممسنی)" به بررسی نقش جاذبه‌ها و ظرفیت گردشگری شهرستان نورآباد ممسنی در جذب گردشگران پرداختند (ضرابی و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۳-۱). سبک‌بار و همکاران (۱۳۹۰)، در مقاله‌ای با عنوان "نقش گردشگری جنگ در ارتقای کیفیت زندگی ساکنان شهری مناطق جنگی استان خوزستان، با استفاده از مدل TOPSIS"، با استفاده از تکنیک تصمیم‌گیری چند معیاره و مدل TOPSIS، تأثیر گردشگران جنگ بر روی نواحی که آسیب‌پذیری بیشتری را از جنگ داشتند و در مقابل نواحی که کم‌ترین ارتباط مستقیم با عامل جنگ را دارا بودند، بررسی کردند. در نهایت، به رتبه‌بندی شهرستان‌ها از نظر کیفیت زندگی پرداختند (سبک‌بار و همکاران، ۱۳۹۰، ۹۴-۸۳).

رضوانی و همکاران (۱۳۹۰)، در مقاله‌ای با عنوان "تحلیل مقایسه‌ای آثار اقتصادی گردشگری خانه‌های دوم با گردشگری روزانه بر نواحی روستایی، با رویکرد توسعه پایدار، مطالعه موردی: شهرستان شمیرانات، استان تهران"، به بررسی تأثیرات اقتصادی

روددره‌ها و مراکز ییلاقی و تفریحی طرقله، شاندریز، ابرده، مایان، زشک، کنگ و... اشاره کرد.

یکی از مناطق دارای ظرفیت بالای گردشگری که در حوزه نفوذ گردشگری کلان‌شهر مشهد قرار گرفته است و به‌عنوان یکی از مناطق ییلاقی کلان‌شهر مشهد محسوب می‌شود. دهستان ابرده می‌باشد. با توجه به نبود مجالی برای پرداختن به نواحی و مراکز که در حوزه نفوذ دهستان ابرده قرار داشته است و واجد ظرفیت گردشگری می‌باشند. در پژوهش حاضر به شناسایی پهنه‌های دارای قابلیت گردشگری در این دهستان پرداخته شده است.

معرفی جاذبه‌های های گردشگری دهستان ابرده

این دهستان با مساحتی بالغ بر ۲۱۲۲۷ هکتار در شهرستان بینالود واقع شده است. این شهرستان در تغییرات جدید تقسیمات کشوری در استان خراسان رضوی قرار گرفته است و از ترکیب دو بخش طرقله و شاندریز به وجود آمده است. دهستان ابرده در بخش شاندریز این شهرستان قرار دارد (مصوبات هیئت دولت، ۱۳۸۶). دهستان ابرده از شمال به دهستان گل‌مکان و از شمال شرقی به دهستان شاندریز و از جنوب به دهستان جعفرق و از جنوب غربی به دهستان اردوغش محدود شده است. دهستان ابرده شامل نه روستای زشک، محله زشک علیا، محله زشک سفلی، ابرده علیا، ابرده سفلی، گراخک، کلاته معاون و کلاته لیزی و حیطه زشک می‌باشد. در میان این روستاها، روستاهای ابرده علیا و زشک با ۳۱۲۴ و ۲۶۹۴ نفر دارای بیشترین جمعیت و روستا کلاته لیزی با ۲۸ نفر کمترین جمعیت را دارا می‌باشد.

نقش زیارتی مشهد اگرچه یک توان منحصر به فرد و جانشین ناپذیر برای کلان‌شهر مشهد و پیرامون آن محسوب می‌شود. ولیکن به منظور کاهش مشکلات موجود و اعتلا کیفیت و ارزش والای دینی و فرهنگی آن لازم است که روندهای جاری با توجه به نقش‌های آتی کلان‌شهر و مجموعه شهری مشهد مورد هدایت و نظارت قرار گیرد. هم‌چنین، نباید فراموش کرد که یکی از محورهای توسعه کلان‌شهرها و اعتلای نقش آن‌ها در سطح ملی و فراملی توسعه گردشگری با توجه به نیازها و تقاضاهای روزافزون گردشگران داخلی و خارجی است (فرهاد، ۱۳۸۸: ۱۳۲).

به‌طور کلی، کلان‌شهرها نه تنها خدمات گردشگری را برای منطقه خود تأمین می‌کنند، بلکه آن را به همه قلمروهای عملکردی خود نیز می‌فرستند. از این‌رو، مشخص کردن حوزه نفوذ گردشگری کلان‌شهرها و شعاع عملکردی آن‌ها، در ارتباط با شناخت نواحی روستایی واقع در این حوزه می‌باشند. برنامه ریزی برای ساماندهی و پخش دوباره انباشت سرمایه در ارتباط با گردشگری الزامی است. در پژوهشی که مافی و سقایی در رابطه با گردشگری الزامی است. در به این نتیجه دست یافتند که محدوده ۴۳/۲۰ کیلومتر اطراف این کلان‌شهر را می‌توان به‌عنوان حوزه نفوذ گردشگری کلان‌شهر مشهد در نظر گرفت (مافی و سقایی، ۱۳۸۷: ۳۴). از مهم‌ترین منابع و جاذبه‌های طبیعی در این حوزه نفوذ می‌توان به موارد قله‌ها و کوه‌های هزار مسجد و بینالود، روددره‌های کارده، طرقله، شاندریز، اخلمد، فریزی، گل‌مکان و...، چشمه سبز، چشمه گیلاس، آبشار اخلمد و...، غار مغان، غار اخلمد و...، باغ‌های میوه و گیاهان دارویی در

شکل ۱. نقشه موقعیت دهستان ابرده در تقسیمات سیاسی

قلعه کردی، قلعه حصار، رباط زشک، چشمه قلقلی، چشمه الماسی، چشمه نوجوز، سنگ کمربریده، سنگ سفید، سنگ سم دل و... وجود دارد که به لحاظ گردشگری واجد ارزش زیادی است. مکان‌های گردشگری این دهستان در جدول ۱، مطرح شده است.

طبق مطالعات میدانی انجام شده در این پژوهش مسجد جامع زشک و مسجد حاج صادق از سابقه تاریخی قابل توجهی برخوردار هستند. علاوه بر موارد فوق نیز روستا زشک دارای یک قبرستان قدیمی نیز می‌باشد. همچنین، در خارج از بافت روستا بناها و مکان‌های تاریخی - طبیعی از جمله قلعه ابرده و آتشکده‌های آن،

جدول ۱. جاذبه‌های گردشگری دهستان ابرده

مسجد جامع زشک	مساجد	مکان‌های تاریخی - فرهنگی	شناسه‌های گردشگری دهستان ابرده
مسجد حاج صادق			
قلعه ابرده	قلعه‌های قدیمی		
قلعه کردی			
قلعه حصار			
بقایای رباط زشک			
چشمه قل‌قلی	چشمه‌ها	مکان‌های طبیعی گردشگری	
چشمه الماسی			
چشمه نوجوز			
سنگ کمربریده			
سنگ سفید	ژئوتوریسم در قالب سنگ‌ها و باورهای محلی		
سنگ سم دل			

یافته‌ها

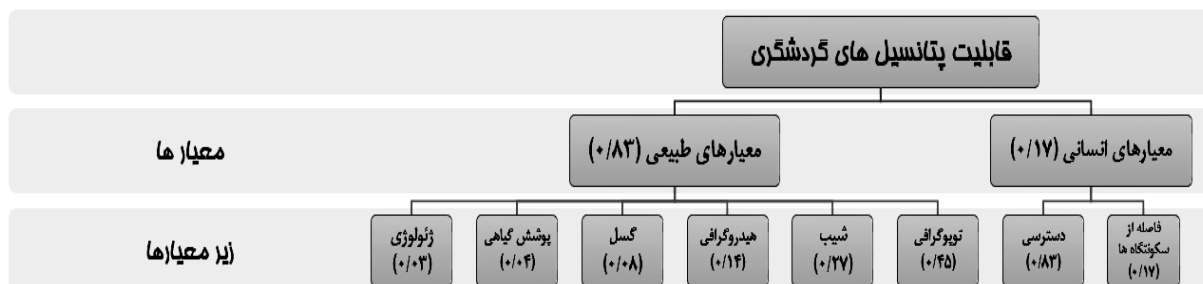
می‌گیرد. مراحل مکان‌یابی پهنه‌های واجد ارزش گردشگری در این پژوهش در ادامه مطرح شده است.

شناسایی عوامل یا معیارهای تأثیرگذار در مکان‌یابی

شناسایی و انتخاب عوامل یا معیارهایی که در مکان‌یابی تأثیرگذار می‌باشند از مراحل مهم مطالعه است. هر قدر عوامل شناسایی شده با واقعیت‌های زمینی تطابق بیشتری داشته باشد نتایج مکان‌یابی رضایت‌بخش‌تر خواهد بود. عوامل یا معیارهایی که در این پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرند به دو دسته اصلی یعنی عوامل طبیعی و عوامل انسانی تقسیم شدند. هر کدام از معیارها دارای زیر معیارهای خاص خود نیز می‌باشند. این معیارها و زیر معیارها را می‌توان در شکل ۲ ملاحظه نمود.

مطالعه سوابق جهانی حاکی از آن است که کاربرد سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی در زمینه برنامه‌ریزی در مدیریت گردشگری برای اولین بار در اوایل دهه ۱۹۹۰ میلادی آغاز شد. ولیکن، توسعه کاربردی آن در این زمینه همانند توسعه آن در سایر زمینه‌ها سریع نبوده است. در مجموع باید گفت که این سیستم می‌تواند در جهت برآورد نیازهای مختلف اطلاعاتی، برآورد شاخص و کمک به برنامه‌ریزی، پایش و ارزیابی فعالیت گردشگری به کار رود (فرج زاده اصل؛ ۱۳۸۴: ۷۹).

در این راستا شناسایی نواحی مناسب برای توسعه فعالیت‌های گردشگری از مهم‌ترین، گسترده‌ترین و معروف‌ترین کاربردهای آن می‌باشد. لذا، در این پژوهش برای آمایش و شناسایی پهنه‌های واجد ارزش گردشگری در دهستان ابرده، این سیستم مورد استفاده قرار

شکل ۲. نمودار معیارهای تأثیرگذار در شناسایی پهنه‌های دارای ظرفیت گردشگری

ارزش‌گذاری لایه‌های اطلاعاتی

در این پژوهش برای ارزش‌گذاری اطلاعاتی از فرآیند سلسله مراتبی (AHP) استفاده شده است. اولین قدم در فرآیند تحلیل سلسله مراتبی ایجاد یک ساختار سلسله مراتبی از موضوع مورد بررسی می‌باشد که باید در آن هدفها، معیارها، گزینه‌ها و ارتباط بین آنها نشان داده شوند (شکل ۳). پنج مرحله بعدی در این روش، محاسبه وزن (ضریب اهمیت) معیارها (شکل ۳ و ۴)، محاسبه وزن (ضریب اهمیت) زیرمعیارها (شکل ۵، ۶ و ۷) است. لازم به ذکر است که برای تعیین ضریب اهمیت معیارها و زیر معیارها بایستی معیارها یا فاکتورها به صورت دو به دو با یکدیگر مقایسه شوند. مبنای قضاوت در این امر مقیاس ۹ کمیته، معروف به مقیاس ساعتی (نام واضح روش مقایسه) می‌باشد (زبردست، ۱۳۸۰: ۱۵). مقایسه‌های دو به دو

در یک ماتریس $n \times n$ به نام جدول مقایسه دودویی معیارها (جدول ۲) صورت گرفته شده است.

بعد از تعیین ضرایب اهمیت معیارها و زیر معیارها، ضریب اهمیت گزینه‌ها را بایستی تعیین نمود. در این مرحله هر یک از گزینه‌ها در ارتباط با هر زیرمعیار و اگر زیرمعیار نداشته باشد مستقیماً با خود آن معیار مورد قضاوت قرار می‌گیرد. مبنای آن قضاوت همان مقیاس ۹ کمیته ساعتی است، با این تفاوت که در مقایسه گزینه‌ها در ارتباط با معیارها به تنهایی بحث کدام گزینه مهم‌تر است، مطرح نیست. لذا، سؤال به این شکل مطرح می‌شود که کدام گزینه ارجح‌تر است و چقدر؟ (وفائی واکبری، ۱۳۸۸: ۱۳۵). در این پژوهش، با توجه به نتایج یافته‌ها در بین گزینه‌ها، پوشش گیاهی مرتع بیشترین ضریب اهمیت را به خود اختصاص داده است.

جدول ۲. جدول مقایسه دو دویی معیارها و زیر معیارها ساعتی

توضیحات	توصیف کیفی	درجه اهمیت
هر دو عنصر دارای خصوصیات یکسانند	اهمیت کم	۱
یک معیار نسبت به معیار دیگر دارای اهمیت کم تا متوسط می‌باشد.	اهمیت کم تا متوسط	۲
عامل تجربه و صحت قضاوت یک معیار نسبت به دیگری اندکی بیشتر است.	اهمیت متوسط	۳
یک معیار نسبت به معیار دیگر دارای اهمیت متوسط تا زیاد می‌باشد.	اهمیت متوسط تا زیاد	۴
میزان تجربه و صحت قضاوت در مورد یک معیار نسبت به دیگری بسیار قویتر است.	اهمیت زیاد	۵
یک معیار نسبت به معیار دیگر دارای اهمیت زیاد تا خیلی زیاد می‌باشد.	اهمیت زیاد تا خیلی زیاد	۶
از یک عنصر قویاً پشتیبانی می‌شود و برتری آن در عمل نیز محسوس است.	اهمیت خیلی زیاد	۷
یک معیار نسبت به معیار دیگر دارای اهمیت متوسط تا زیاد می‌باشد.	اهمیت خیلی زیاد تا شدید	۸
قرائنی که به نفع یک معیار نسبت به معیار دیگر وجود دارد در بالاترین رده مورد تأیید است.	اهمیت مطلق	۹

مأخذ: ال ساعتی، ۱۳۷۹: ۴۴ و Malczewski, 1999: 183

	Natural Index	Human Index
Natural Index		۵/۰
Human Index	Incon: ۰/۰۰	

شکل ۳. جدول تعیین ضریب اهمیت معیارها

Natural Index	/۸۳۳
Human Index	/۱۶۷
Inconsistency = ۰/۰۰	
with ۰ missing judgments.	

شکل ۴. نمودار تعیین ضریب اهمیت معیارها

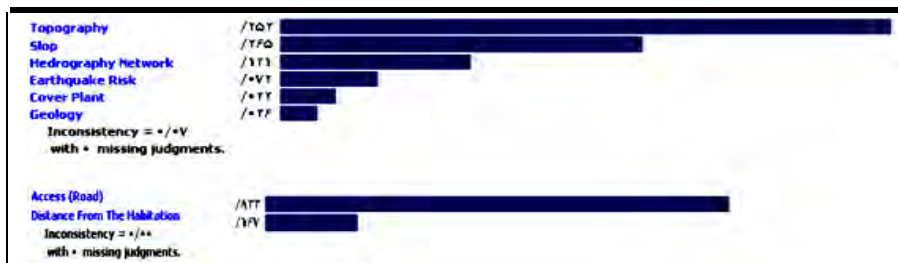
	Topography	Slop	Hedrography	Earthquake	Cover Plant	Geology
Topography		۳/۰	۵/۰	۶/۰	۷/۰	۹/۰
Slop			۳/۰	۵/۰	۷/۰	۸/۰
Hedrography Network				۳/۰	۵/۰	۶/۰
Earthquake Risk					۳/۰	۴/۰
Cover Plant						۳/۰
Geology						
Incon: ۰/۰۷						

شکل ۵. جدول تعیین ضریب اهمیت زیرمعیارهای معیار عوامل طبیعی

وفائی و اکبراقلی: نقش ظرفیت‌های پهنه‌های گردشگری حوزه‌نمود کلان‌شهر مشهد در توسعه پایدار شهری، ...

	Access (Road)	Distance From The Habitation
Access (Road)		۴۰
Distance From The Habitation	Incon: ۰/۰۰	

شکل ۶. جدول تعیین ضریب اهمیت زیرمعیارهای معیار عوامل انسانی

شکل ۷. نمودار تعیین ضریب اهمیت زیرمعیارها

جدول ۳. تعیین ضریب اهمیت گزینه‌ها

معیار	زیرمعیار	ضریب اهمیت براساس قابلیت گردشگری	
معیار های طبیعی	توپوگرافی	بیشتر یا مساوی ۲۰۰۰ متر	
		کمتر از ۲۰۰۰ متر	
	شیب	۱۰-۰ درصد	
		۱۵-۱۰	
	هیدروگرافی (منابع آب)	رودخانه	بیشتر از ۱۵ درصد
			کمتر از ۵۰ متر
		چشمه	بیشتر یا مساوی ۵۰ متر
			کمتر از ۳۰ متر
	گسل (خطرزلزله)	متوسط	
		پالا	
	پوشش گیاهی	مرتع	
		زراعت دیم	
		زراعت آبی و باغات	
	ژئولوژی (خاک)	کوهستان	
تپه ماهور			
فلاتها و تراسهای فوقانی			
اراضی متفرقه بستر مسیل			
معیار های انسانی	راه اصلی	کمتر از ۵۰۰ متر	
		بیشتر یا مساوی ۵۰۰ متر	
	راه فرعی	کمتر از ۲۵۰ متر	
		بیشتر یا مساوی ۲۵۰ متر	
	فاصله از سکونتگاه ها	شهری	کمتر از ۲۰۰۰ متر
		شهری	بیشتر یا مساوی ۲۰۰۰ متر
		روستایی	کمتر از ۱۰۰۰ متر
	روستایی	بیشتر یا مساوی ۱۰۰۰ متر	

ترکیب سلسله مراتبی ساعتی استفاده می‌شود که با استفاده از رابطه ۱، قابل محاسبه است.

از تلفیق ضرایب اهمیت هر معیار یا زیر معیار و هر گزینه، امتیاز نهایی هر یک از گزینه‌ها تعیین خواهد شد. برای این کار از اصل

$$\sum_{k=1}^n \sum_{i=1}^m w_k w_I g_{ij} = \text{امتیاز نهایی}$$

w_k = ضریب اهمیت معیار w_I = ضریب اهمیت زیر معیار g_{ij} = امتیاز هر پهنه در هر زیر معیار

رابطه ۱. ترکیب سلسله مراتبی ساعتی

گرفته است، محاسبه ضریبی به نام ضریب ناسازگاری براساس تابع ۲ است که از تقسیم شاخص ناسازگاری به شاخص تصادفی بودن، حاصل می‌شود. چنانچه این ضریب کوچک‌تر یا مساوی ۰/۱ باشد، سازگاری در قضاوت‌ها مورد قبول است، در غیر این صورت باید در قضاوت‌ها تجدید نظر شود (پورطاهری، ۱۳۷۹: ۸۲).

برای محاسبه شاخص ضریب ناسازگاری در این مکانیزم از رابطه ۲ استفاده می‌شود (برای محاسبه این شاخص در این پژوهش از نرم افزار expert choice استفاده شده است).

اساس امتیاز نهایی گزینه‌ها و با توجه به ارتباط گزینه با معیارها یا زیر معیارها، گزینه با اولویت یا بهینه انتخاب می‌شود. البته لازم به ذکر است که یکی از مزیت‌های فرآیند تحلیل سلسله مراتبی، امکان بررسی سازگاری در قضاوت‌های انجام شده برای تعیین ضریب اهمیت شاخص‌ها و زیر شاخص‌ها است. به عبارت دیگر، در تشکیل ماتریس مقایسه دودویی معیارها، میزان رعایت سازگاری در قضاوت‌ها، مهم است (توفیق، ۱۳۷۲: ۴۲).

مکانیزمی که ساعتی برای بررسی ناسازگاری در قضاوت‌ها در نظر

$$\text{ضریب ناسازگاری} = CR = \frac{I.I}{R.I} = \frac{\text{شاخص ناسازگاری}}{\text{شاخص تصادفی بودن}}$$

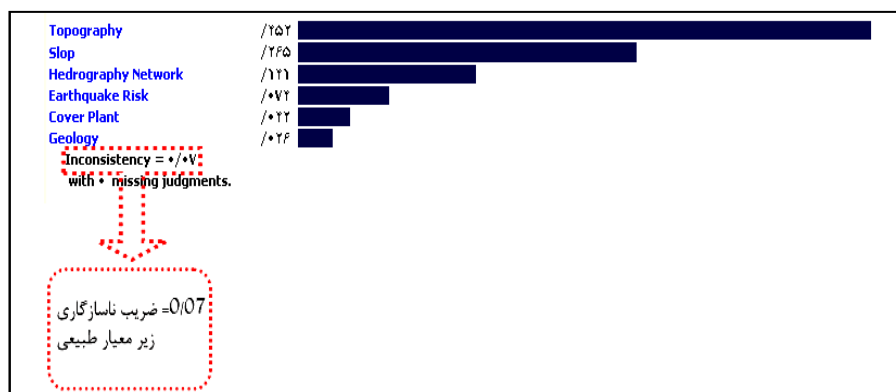
$$I.I = \frac{\lambda_{max}}{n-1} = \text{شاخص ناسازگاری}$$

$$\lambda_{max} = \text{مقدار ویژه حداکثر}$$

رابطه ۲. ضریب ناسازگاری

نرم افزار Expert Choice (شکل ۸) ضریب ناسازگاری مساوی ۰/۰۷ می‌باشد. لذا، سازگاری در قضاوت‌ها مورد قبول است و نیازی به تجدید نظر در قضاوت‌ها نمی‌باشد.

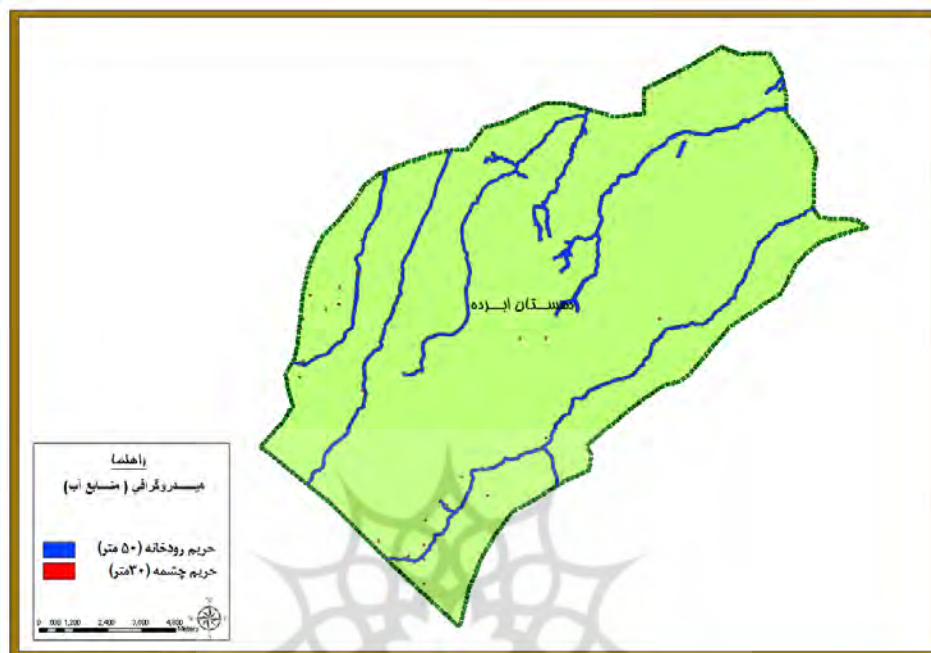
با عنایت به توضیحات بالا، شاخص ناسازگاری زمانی معنی‌دار خواهد بود که تعداد معیارها یا زیر معیارها بیشتر یا مساوی سه باشد. در نتیجه این شاخص تنها در مورد زیرمعیار، عوامل طبیعی معنی‌دار خواهد بود. با توجه به محاسبات صورت گرفته شده توسط

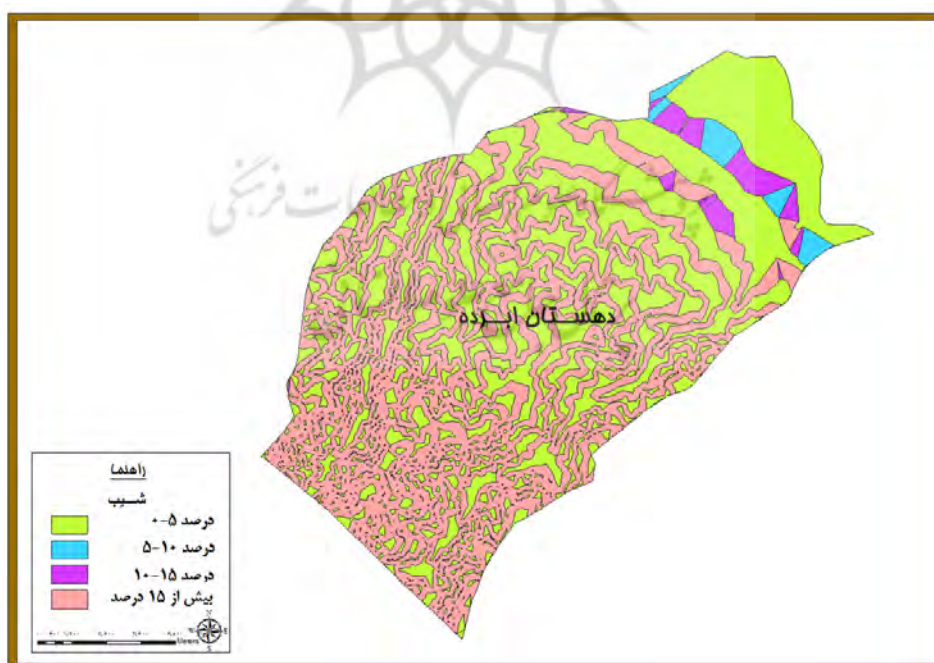
شکل ۸. نمودار ضریب ناسازگاری زیر معیار عوامل طبیعی

اطلاعاتی متفاوت است، ولیکن در مجموع دو حالت اصلی آن با فرمت‌های برداری و رستری یا سلولی قابل انجام است. در این پژوهش از فرمت برداری و نرم افزار GIS برای تلفیق لایه‌ها و تولید نقشه پهنه‌بندی استفاده شده است.

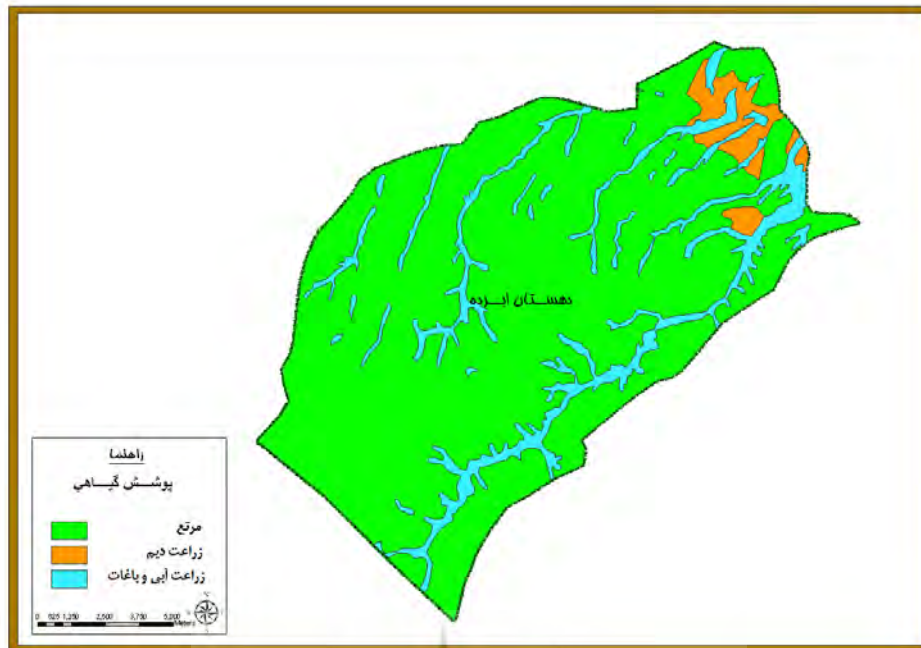
تلفیق لایه‌های اطلاعاتی و شناسایی مناطق مستعد
سومین مرحله از مراحل مکان‌یابی برای فعالیت‌های گردشگری، تلفیق لایه‌های اطلاعاتی است. با توجه به ساختار رقومی داده‌های مورد استفاده و همچنین، اطلاعات توصیفی جمع‌آوری شده، لایه‌های

شکل ۹. نقشه هیدروگرافی (منابع آب)

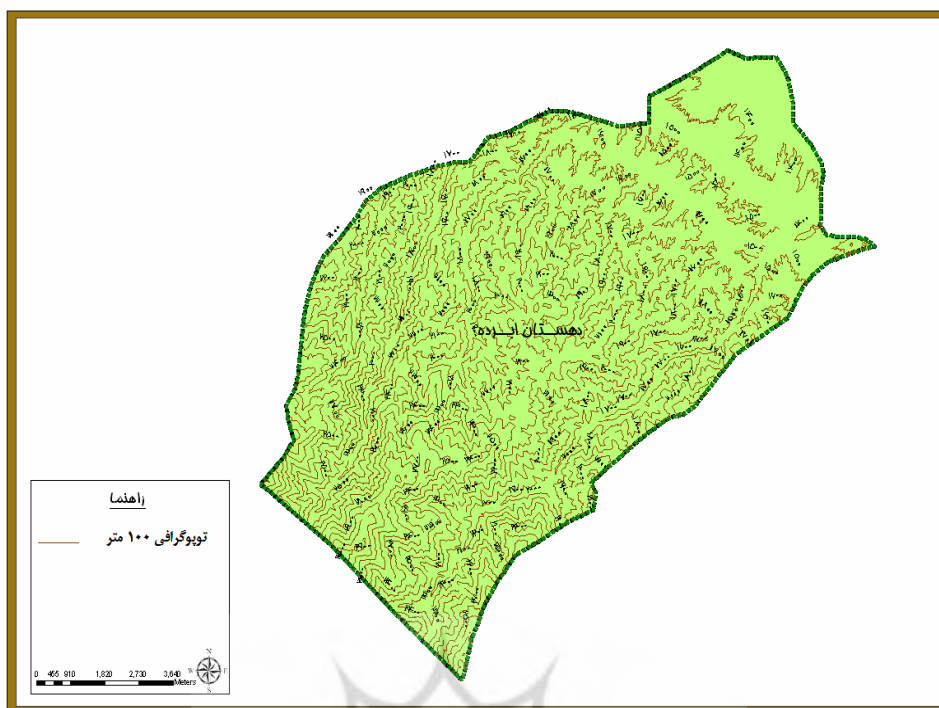
شکل ۱۰. نقشه شیب

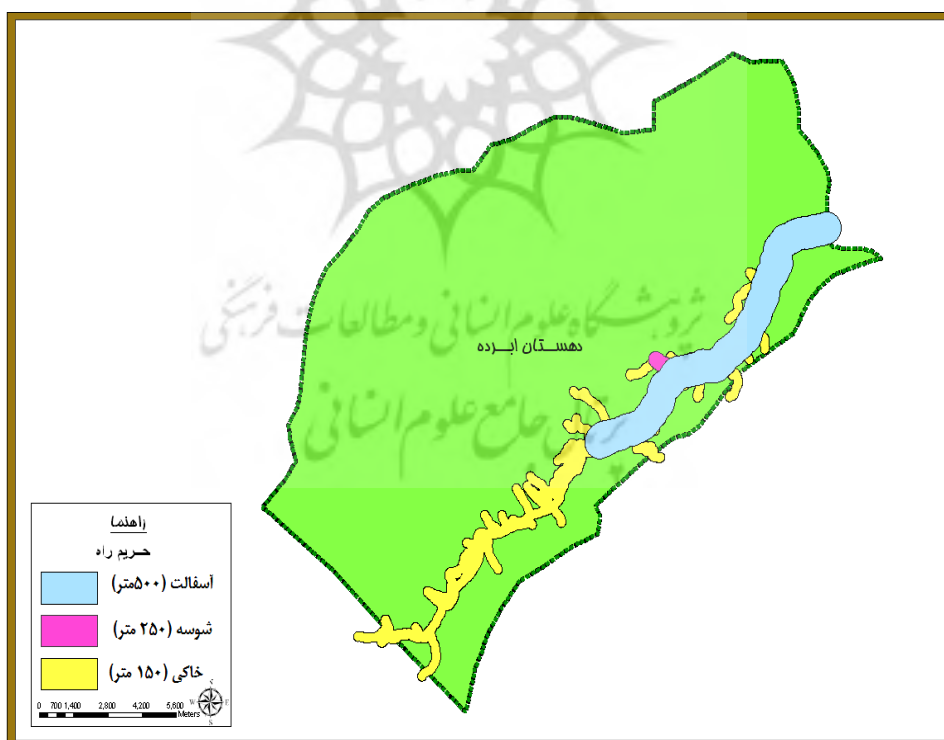
شکل ۱۱. نقشه پوشش گیاهی

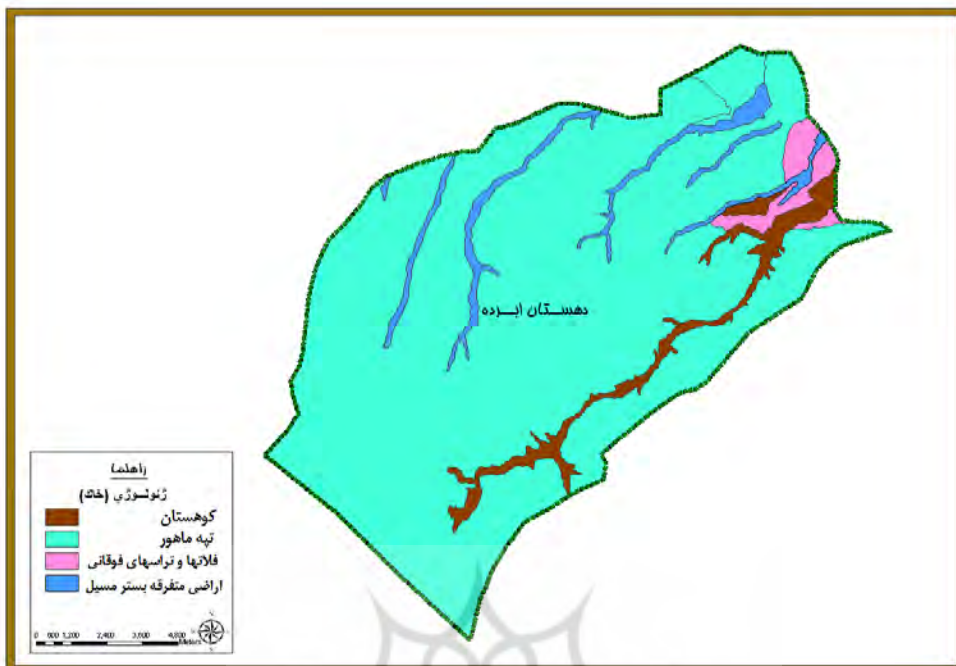
شکل ۱۲. نقشه خطر زلزله

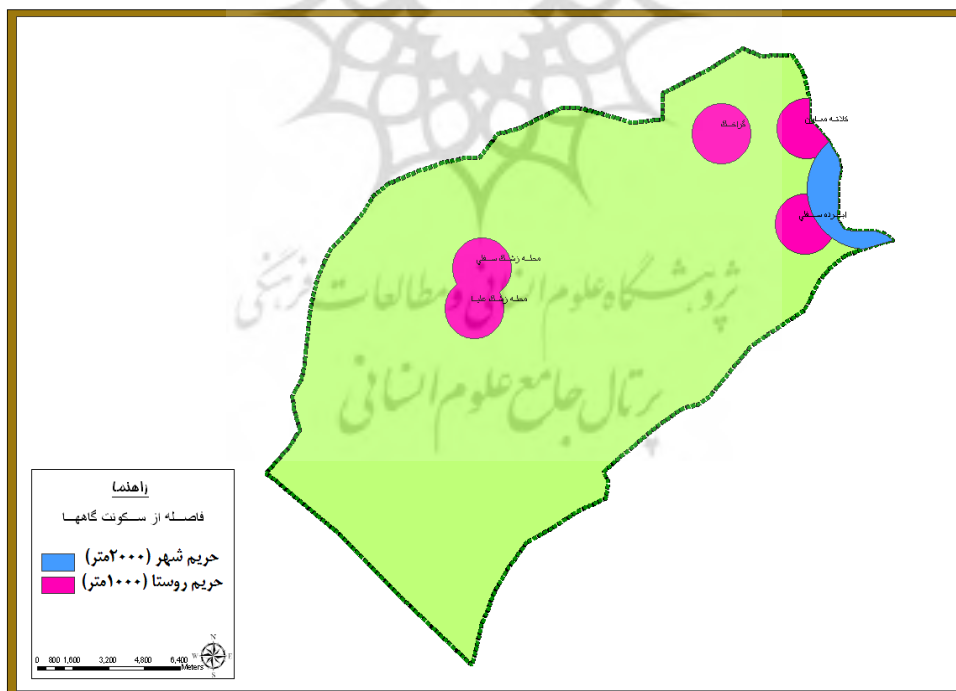
شکل ۱۳. نقشه توپوگرافی

شکل ۱۴. نقشه حریم راه

شکل ۱۵. نقشه ژئولوژی (خاک)

شکل ۱۶. نقشه فاصله از سکونتگاهها

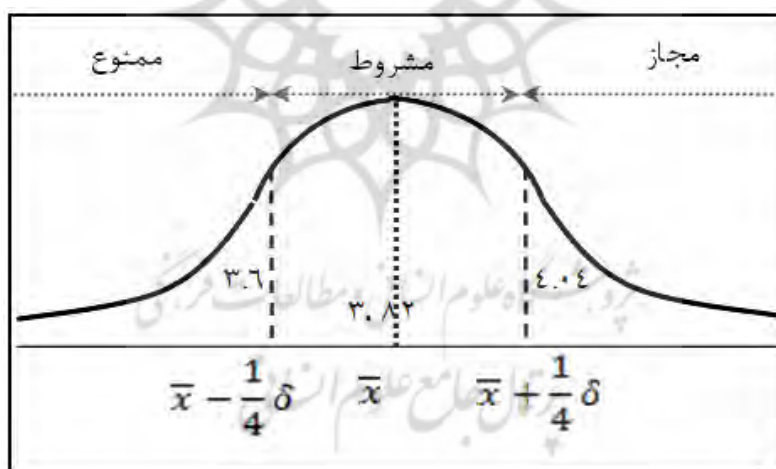
اولویت‌بندی مناطق مستعد

نتیجه تلفیق لایه‌ها با استفاده از تابع همپوشانی (overly)، نقشه پهنه‌بندی اراضی بر حسب قابلیت گردشگری است که پس از مشخص شدن امتیازی که هر پهنه با اعمال ضریب اهمیت معیارها به خود اختصاص می‌دهد براساس شاخص عددی به‌دست آمده است. همچنین، محدوده را به لحاظ قابلیت گردشگری به سه

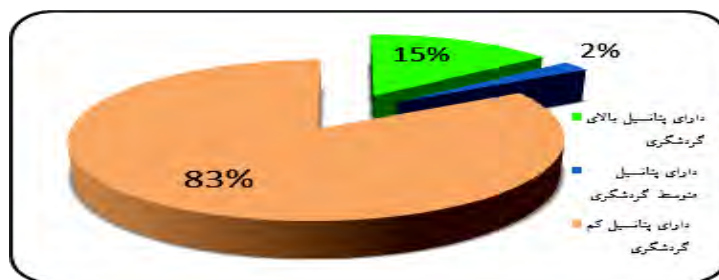
دسته پهنه‌های با ظرفیت بالا برای گردشگری (۱۵ درصد)، پهنه‌های با ظرفیت متوسط برای گردشگری (۲ درصد) و بالاخره پهنه‌های با ظرفیت کم برای گردشگری (۸۳ درصد)، طبقه‌بندی کرده است. ظرفیت اراضی دهستان ابرده را می‌توان در شکل ۱۹ با توجه به مطالعات پژوهش ملاحظه نمود.

جدول ۵. مشخصه‌های آماری پهنه‌ها

۲۲۰۱	تعداد پهنه‌ها
۳/۸۲	میانگین
۲۶/۴	میانه
۴/۵۲	مد
۰/۸۷	انحراف معیار
۰/۷۶	واریانس
۱/۰۷	حد اقل امتیاز
۵/۵۱	حد اکثر امتیاز

شکل ۱۷. نمودار نرمال پهنه‌ها

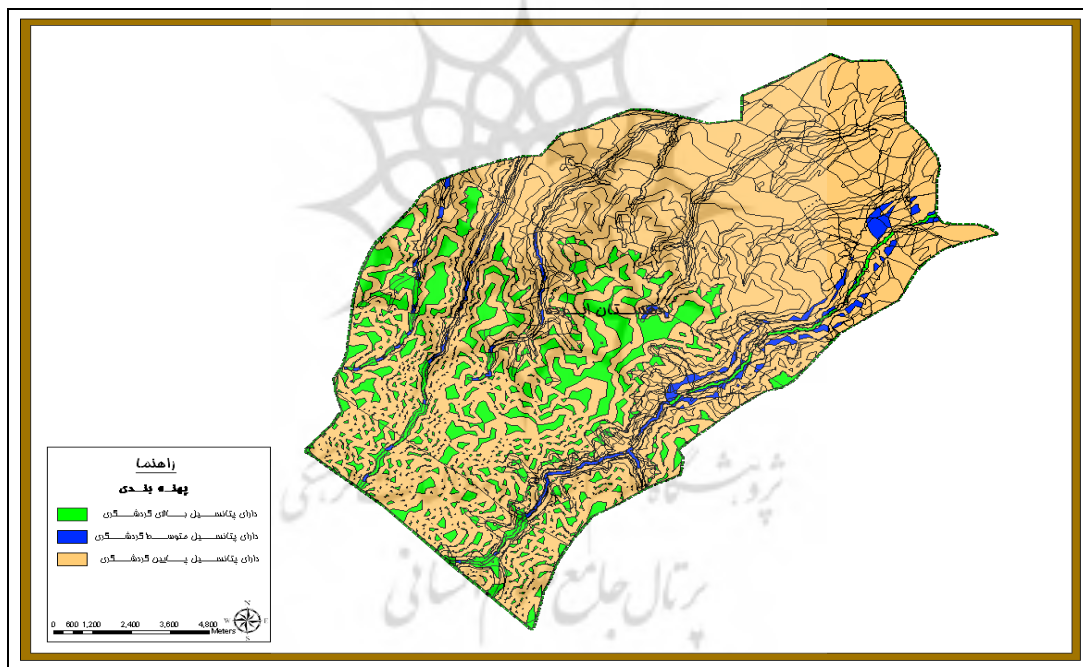

شکل ۱۸. نمودار درصد انواع پهنه‌های گردشگری دهستان ابرده

قرار گیرند. از سوی دیگر، ۲ درصد اراضی دارای ظرفیت متوسط گردشگری هستند. به عبارتی با رعایت تدابیری مانند رعایت اصول مقاومت‌سازی برای جلوگیری از خطرات احتمالی مانند سیل، زلزله، تأمین خدمات و تسهیلات مانند دسترسی و منابع آب و... در آن اراضی، می‌توانند مورد بهره‌برداری قرار گیرند. ۸۳ درصد اراضی نیز دارای ظرفیت پایین گردشگری می‌باشند. البته این بدان معنی نیست اراضی دارای ظرفیت پایین گردشگری نمی‌توانند برای فعالیت‌های گردشگری مورد بهره‌برداری قرار گیرند. به عبارت دیگر، قابلیت این اراضی از دو دسته قبل کمتر است و می‌توان از این اراضی برای فعالیت‌هایی مانند پیست‌های اسکی، باغ‌های موضوعی، محوطه‌های فرهنگی و حفاظتی، کوهنوردی و مسیرهای دوچرخه و... استفاده نمود.

همان‌طور که شکل ۱۹، نشان می‌دهد، نقاطی که ارتفاع بیش از ۲۰۰۰ متر با شیب بالای ۱۵ درصد دارند، دارای امتیاز نهایی بیش از ۴/۰۴ هستند. در ناحیه پهنه‌های با ظرفیت بالای گردشگری و پهنه‌هایی که در مجاورت منابع آب و مسیرهای ارتباطی می‌باشند، امتیاز آن‌ها بین ۳/۶ تا ۴/۰۴ است. همچنین آن‌ها اکثراً در ناحیه پهنه‌های با ظرفیت متوسط گردشگری قرار گرفته‌اند. لازم به ذکر است که مابقی پهنه‌هایی که امتیاز نهایی آن‌ها کمتر از ۳/۶ است در ناحیه پهنه‌هایی با ظرفیت پایین گردشگری قرار دارند. با توجه به نقشه پهنه‌بندی نیز ۱۵ درصد اراضی موجود در دهستان ابرده دارای ظرفیت بالای گردشگری بوده که این اراضی بیشتر به صورت مرتع با نوع خاک تپه ماهوری و دارای شیب زیر ۱۰ درصد با درجه خطر پذیری متوسط می‌باشند. لذا، با رعایت شرایط و ضوابط استقرار هر کاربری می‌توان مورد بهره‌برداری برای کاربری مرتبط با گردشگری

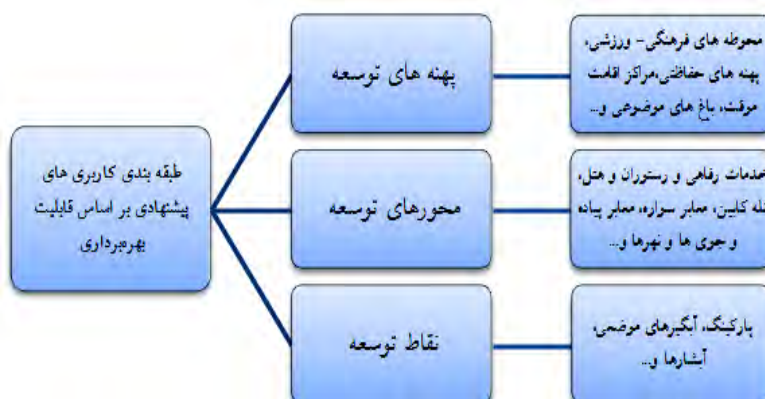
شکل ۱۹. نقشه پهنه‌بندی اراضی بر حسب ظرفیت

بحث و نتیجه‌گیری

درصد اراضی دارای ظرفیت متوسط و ۸۳ درصد دارای ظرفیت پایین گردشگری می‌باشند. با توجه به قابلیت و ظرفیت هر پهنه می‌توان کاربری خاصی را برای آن پیشنهاد نمود.

برای این منظور ابتداء باید کاربری‌های هدف را مشخص و سپس کاربری‌های پیشنهادی برای محدوده طرح در قالب سه گروه اصلی پهنه‌های توسعه، محورهای توسعه و نقاط توسعه را به شرح زیر طبقه‌بندی نمود.

با توجه به شرایط منحصر به فرد دهستان ابرده از قبیل نزدیکی به کلان‌شهر مشهد و قرار گرفتن در حوزه نفوذ آن، محیط بکر طبیعی، ویژگی‌های اقلیمی و آب و هوایی، پوشش گیاهی و... این دهستان دارای قابلیت‌های بالای گردشگری و تمامی پهنه‌های این دهستان واجد اهمیت گردشگری می‌باشد. از طرفی، براساس ظرفیت بالقوه، می‌توان آن‌ها را در سه دسته تقسیم نمود. نتایج مطالعه نشان می‌دهد که ۱۵ درصد اراضی موجود در دهستان ابرده دارای ظرفیت بالا و ۲

شکل ۲۰. نمودار طبقه بندی کاربری های پیشنهادی براساس قابلیت

راهکارها

- ✓ راهکارهای پیشنهادی در جهت توسعه پایدار و کاهش آثار زیست‌محیطی توسعه گردشگری به شرح زیر می‌باشد:
- ✓ تعیین کاربری با توجه به حداقل تغییرات در محیط و بر مبنای ظرفیت موجود هر محدوده؛
- ✓ اولویت حفظ آثار فرهنگی مکان‌ها و پهنه‌های دارای ارزش؛
- ✓ طراحی با توجه به ویژگی‌های محیطی و حداکثر هماهنگی و تلفیق با طبیعت؛
- ✓ سالم‌سازی بستر رودها و مسیل و حریم چشمه‌ها از هر نوع آلودگی زیست‌محیطی و ساخت و سازهای بی مورد در این محدوده‌ها؛
- ✓ استفاده از زیبایی‌های بصری مسیر رودها و چشمه‌ها توسط مسیرهای پیاده‌روی؛
- ✓ جلوگیری از احداث مسیرهای ارتباطی جدید با هدف کاهش تخریب محیطی و تاکید بر حداکثر استفاده از مسیرهای موجود؛
- ✓ ارزیابی زیست‌محیطی قبل از احداث هر کاربری یا هرگونه تغییر در محیط؛
- ✓ جلوگیری از تفکیک پهنه‌ها و ساخت و سازهای خرد و جزئی توسط افراد مختلف؛
- ✓ توسعه منطقه مشارکت مردم به‌صورت تعاونی یا از طریق فروش سهام توسط یک شرکت مادر؛
- ✓ طراحی سیستم شبکه فاضلاب برای جلوگیری از آلودگی‌های محیطی و آلوده شدن آب‌های سطحی و تحت‌الارضی؛
- ✓ کاشت درخت و انجام عملیات آبخیزداری برای افزایش پوشش گیاهی و کنترل سیلاب‌ها و حل مشکلات تأمین آب در منطقه.

منابع

۱. قرآن، (۱۳۶۷)، ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای، بنیاد نشر قرآن.
۲. ابراهیم‌زاده، عیسی، ایزدی، پگاه و کهزادی، سالار، (۱۳۹۴)، برنامه ریزی راهبردی توسعه پایدار اکوتوریسم با بهره‌گیری از مدل تلفیقی ANP و SWOT مطالعه موردی: استان کردستان، مجله آمایش جغرافیایی فضا، ۱۵: ۲۶-۱۳.
۳. ازکمپ، استوارت، (۱۳۷۰)، روانشناسی اجتماعی کاربردی، ترجمه فرهاد ماهر، انتشارات آستان قدس.
۴. ال‌ساعتی، توماس، (۱۳۷۹)، تصمیم‌گیری به روش AHP، ترجمه اللهیار افشار، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
۵. پاپلی یزدی، محمدحسین، سقایی، مهدی، (۱۳۸۵)، گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، انتشارات سمت.
۶. پور احمد، احمد، (۱۳۸۷)، دیدگاه‌های توسعه جهانگردی در نظام جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، ۳۷ و ۳۸: ۲۲-۹.
۷. پور طاهری، مهدی، (۱۳۸۹)، کاربرد روش‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه در جغرافیا، انتشارات سمت.
۸. تقوایی، مسعود، زنگنه، مهدی، (۱۳۹۱)، تحلیلی بر توسعه گردشگری در منطقه تفرجگاهی شان‌دیز مشهد، نشریه علمی-پژوهشی جغرافیا و برنامه ریزی، ۴۲: ۱۱۲-۸۹.

۲۲. فرج‌زاده اصل، منوچهر، (۱۳۸۷)، سیستم اطلاعاتی جغرافیایی و کاربرد آن در برنامه ریزی گردشگری، انتشارات سمت، چاپ دوم.
۲۳. شاریه، ژان برنارد، (۱۳۷۳)، شهرها و روستاها، نشر نیکا، مشهد.
۲۴. شکویی، حسین، (۱۳۸۸)، اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافی. جلد اول، چاپ یازدهم، تهران: مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی.
۲۵. ضرابی، اصغر، محمدی، جمال، فیروزی، محمدعلی، گودرزی، مجید، (۱۳۹۰)، برنامه ریزی توسعه گردشگری با استفاده از مدل SWOT (مطالعه موردی: شهرستان نورآباد ممسنی)، فصلنامه برنامه ریزی فضایی جغرافیا، (۱): ۲۳-۱.
۲۶. عنایتی، علی اکبر، خوش‌چهره، محمدجواد، (۱۳۹۴)، بررسی پیامدهای اجتماعی ناشی از حضور گردشگری خانه های دوم در سکونتگاه های روستایی شهرستان بینالود، مجله آمایش جغرافیایی فضا، ۱۵: ۱۲۷-۱۰۷.
۲۷. کاظمی، مهدی، (۱۳۸۷)، مدیریت گردشگری، انتشارات سمت، تهران، چاپ سوم.
۲۸. مافی، عزت اله، سقایی، مهدی، (۱۳۸۷)، تحلیلی بر گردشگری روستایی در پیرامون کلان‌شهرها نمونه موردی: کلان‌شهر مشهد، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۱۰: ۴۰-۲۸.
۲۹. مخدوم، مجید، (۱۳۸۵)، شالوده آمایش سرزمین، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ هفتم.
۳۰. معصومی اشکوری، سیدحسین، (۱۳۸۷)، اصول و مبانی برنامه ریزی منطقه‌ای، انتشارات پیام، چاپ چهارم.
۳۱. مصوبات هیئت دولت، (۱۳۸۶)، تصویب‌نامه در خصوص اصلاحات تقسیمات کشوری در استان خراسان رضوی شهرستان مشهد، مصوبه شماره ۱۶۱۴۱۱ مورخ ۱۳۸۶/۱۰/۴.
۳۲. مهدی‌پور، فاطمه، (۱۳۷۴)، مکان‌یابی خوابگاه‌های دانشجویی با استفاده از GIS، پایان‌نامه کارشناسی ارشد GIS، استاد راهنما: محمد سعدی مسگری، دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی.
۳۳. مهندسین مشاور فرهاد، (۱۳۸۸)، طرح توسعه و عمران (جامع) کلانشهر مشهد مقدس، جلد چشم‌انداز توسعه و عمران، اهداف، راهبردها و سیاست‌ها، ویرایش سوم، وزارت مسکن و شهرسازی.
۳۴. وفائی، مهدی، اکبری، حسین، (۱۳۸۸)، امکان‌سنجی احداث مراکز تجاری و خرید در مجاورت ایستگاه‌های قطار شهری، نمونه موردی خط یک قطار شهری مشهد، پایان‌نامه کارشناسی رشته مهندسی شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد: ۷۸-۶۵.
۹. تقوایی، مسعود، صفرآبادی، اعظم، (۱۳۹۰)، مدیریت گردشگری شهری با تأکید بر برنامه ریزی فضاهای شهری جاذب گردشگر مطالعه موردی شهر کرمانشاه، فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۹: ۲۱۰-۱۸۵.
۱۰. توفیق، فیروز، (۱۳۷۲)، ارزشیابی چند معیاری در طرح ریزی کالبدی، مجله آبادی، ۱۱: ۵۰-۳۵.
۱۱. تولایی، سیمین، (۱۳۸۶)، مروری بر صنعت گردشگری، نشر دانشگاه تربیت معلم تهران.
۱۲. حسینی کوهستانی، سیدرسول، زارعی سمنگان، رضا، (۱۳۹۱)، آثار اخلاقی، تربیتی گردشگری مذهبی، اولین همایش ملی گردشگری و طبیعت گردی ایران زمین: ۱۳۲-۱۱۸.
۱۳. راه نجات، امیرحسین، (۱۳۹۰)، نقش طبیعت در کاهش بیماری‌های روانی، ماهنامه دام و کشت و صنعت، ۳۶ و ۳۷: ۴۱-۲۵.
۱۴. رضوانی، علی اصغر، (۱۳۷۴)، جغرافیا و صنعت گردشگری، انتشارات دانشگاه پیام نور.
۱۵. رضوانی، محمدرضا، اکبریان رونیزی، سعیدرضا، افتخاری، عبدالرضا، رکن‌الدین، بدری، سیدعلی، (۱۳۹۰)، تحلیل مقایسه‌ای آثار اقتصادی گردشگری خانه های دوم با گردشگری روزانه بر نواحی روستایی، با رویکرد توسعه پایدار: (مطالعه موردی: شهرستان شمیرانات، استان تهران)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۸: ۶۲-۳۵.
۱۶. رهنما، محمدرحیم، آقاجانی، حسین، (۱۳۹۰)، مطالعات آمایش استان خراسان رضوی. مشهد، انتشارات جهاد دانشگاهی.
۱۷. زاهدی، شهرام، (۱۳۸۵)، مبانی گردشگری و اکوگردشگری پایدار (با تأکید بر محیط زیست)، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی تهران.
۱۸. زبردست، اسفندیار، (۱۳۸۴)، روشهای ارزیابی در برنامه ریزی شهری و منطقه‌ای، جزوه درسی "روشهای برنامه ریزی ۲"، گروه آموزشی شهرسازی، دانشکده هنرهای زیبای تهران.
۱۹. سبک‌بار، حسنی، باغیانی، حمیدرضا، نورانی، حمیده، (۱۳۹۰)، نقش گردشگری جنگ در ارتقای کیفیت زندگی ساکنان شهری مناطق جنگی استان خوزستان، با استفاده از مدل TOPSIS، فصلنامه برنامه‌ریزی فضایی جغرافیا، سال اول، ۲: ۹۴-۸۳.
۲۰. سرمد، غلامعلی، (۱۳۷۸)، روابط انسانی در سازمان‌های آموزشی، انتشارات سمت.
۲۱. سلطانی، ناصر، (۱۳۹۲)، ارزیابی موانع فراروی طرح‌های آمایش سرزمین در ایران با رویکرد تلفیقی، فصلنامه علمی پژوهشی برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۱۷(۸۴): ۳-۶۳.

35. Abby, L. Gwoffey, W. (2006), *Planning Tourism Employment*, A Developing Country Perspective, *Tourism Management*, 180-140.
36. Ashley, C. Roe, D. Goodwin, H. (2001), *Pro-poor tourism strategies: Making tourism work for the poor*, Pro-poor tourism report 1. Overseas Development Institute. International Institute for Environment and Development and Centre for Responsible Tourism.
37. Ashley, C. Goodwin, H. McNab, D. Scott, M. Chaves, L. (2006), *Making Tourism Count for the Local Economy in the Caribbean. Guidelines for Good Practice*. Pro-Poor Tourism Partnership and the Caribbean Tourism Organization.
38. Brown, F. Hall, D. (2008), *Tourism and development in the Global South: The issues*. *Third World Quarterly*, 29: 839-849.
39. Business and Tourism: Global Issues, Contemporary Interactions. (1-25), London: Routle.
40. Cater, E.A. (1987), *Tourism in the least developed countries*, *Annals of Tourism Research*, 14: 202-226.
41. DeKadt, E. (1979), *Tourism: Passport to development? New York*. Oxford University Press.
42. Fleischer, A. (2000), *Support for Rural Tourism*, *Annals of Tourism Research*, 27(4): 88-135.
43. Hall, C.M. Coles, T. (2008), *Introduction: Tourism and international business*. In T. Coles and C.M. Hall (Ed.), *International*.
44. Hawkes, S. Williams, P. (1993). *From principles to practice: A casebook of best environmental*, 5-29.
45. Jansen, M. (2002), *Analysing Heritage Resources for Urban Tourism in European Cities*, *Contemporary Issues in Tourism Development*, Routledge, 505-596.
46. Malczewski, J. (1999), *GIS and multicriteria, Decision Analysis*, John Wiley & Sons publications, London.
47. WTO. (1999), *Yearbook of Tourism statistics*, Vol. 1.
48. World Travel & Tourism Council (WTTC). (2011), *Travel & Tourism's Economic*, Caribbean Tourism Organization (CTO).
49. Sharpley, R. (2002). *Rural tourism and the challenge of tourism diversification*. *Tourism Management*, 47: 202-244.
50. Smid, S.L.J. (2002), *How Far is far enough: Operationalizing the Concept of 'Usual Environment' in Tourism Definitions*, *Tourism Analysis*, 4: 15-36.
51. NWTO. (2011), *Annual Report*.